

«Вирівнювання» Збруча. Меч Германаріха : роман-хроніка. Книга 3

Олег Клименко

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Олег Клименко

«Вирівнювання» Збруча

Історичний роман-хроніка

Меч Германаріха

Книга третя

Історичний роман-хроніка «Меч Германаріха» є завершальною книгою трилогії «Вирівнювання Збруча». У ньому йдеться про репресивну діяльність радянських органів державної безпеки у Південно-Західній Волині в 1939-1941 рр.

Кременець, 18–20 вересня 1939 року

Конав і корчився ранок у муках, тривогою було вкрите димне небо, з яким контрастувала щира врожайна осінь зі спалахами глоду серед дерев. Десь там, за горизонтом, ще здригалося поле, зрите скороспілими окопами, зловісно шелестіла червона від крові трава, горіла рум'яною загравою стерня, а може, й нива хліба, а люди падали снопами. Ожилі мухи, відчувши поживу, буйно налітали на липку кров.

Червона армія насувалася подібно до грозової хмари, заповнюючи горизонт. Шосе на Острог було запруджене військовими колонами і технікою. Танків та вантажівок — як бруду...

Радянське військове вторгнення відбувалося прогнозовано й за графіком. Брудний струмок польських вояків, які здавалися в полон, перетворився на повноводний потік. Здавалося, що в пеклі війни щось похолоднішало.

Оперативна група НКВС, якою командував молодший лейтенант держбезпеки Віктор Коваленко, зміїлася повільно, часто зупиняючись. Пошматований обрій, де соталися темно-сірі пасма ядучого диму, захоплював енкаведистів у свої тенета і наповнював їхні голови вояцькими думками, які готові були вибухнути, мов толуол в оболонці зі шрапнеллю.

Урешті, відокремившись від розвідувального батальйону 44-ї стрілецької дивізії, оперативники закрокували довірливим мовчазним лісом. Іти стало легше і приємніше — ліс акуратно прочищений, немов сплатив державі та людям усі податки. Стомлене сонце мріяло про подушку, мріяли про спочинок і чекісти. Дозволили собі на хвилику скласти долоні човником і напиться води з лісової кринички.

— Досить теревенити! — припинив відпочинок переконливий і весь категоричний Коваленко. Звірившись із картою і годинником, ніби підганяв стеком.

— Вперед!

— Так, тільки вперед, — підтримав його сержант держбезпеки Лосєв — оперативник із широченними плечима, конячими ногами й лютим виглядом.

Крокували мовчки. Ні слова, ні пів слова. Крокували озвіріло.

Пізно увечері 18-го вересня, перетнувши каламутний джюркотливий потічок із назвою Ірва, що сумно впадав у таку ж забруднену канаву із закропивленими берегами, а далі стежкою через пустир, де споконвіків владували широчезні лопухи, полин та будяччя, де темними ночами бандити роздягали перехожих, тихо зайшли до Кременця. Перевдягнуті у цивільне, вони були схожі радше на гостей вечірки чи хлопців з вечорниць, ніж на оперативний відділ вторгнення.

Гук боїв оминув Кременець, вогонь, шаблі й багнети тут не танцювали, звуки бою не корчилися в агонії й не несли в домовину чинюсь долю. Проте на вулицях стояла, мов театральна декорація, супутниця смерті — безпросвітна осіння ніч із мертвим небом та німими зорями, які, здавалося, нетерпляче чекали на свист гарячого свинцю.

Ніхто ще не стріляв по оперативниках у підступній темряві, ще не запримітили жодного ворога, але їм здавалося, що на них

ціляться з усіх боків. Тож, обережно рухаючись Широкою, пізнавали місто напوماцки. Тільки біля камінного розп'яття неподалік консисторії горіла залишена з чиєїсь волі свічка, мабуть, для того, щоб проганяти страх у пізніх перехожих. Її млявенький вогник у вузлуватій півтімі видавався рожевим. Коли оперативники підійшли, цідливий, слабкий промінчик зів'яв, залишивши гострий запах топленого воску.

Так серед глухої ночі, коли відьмаки й інша погань шкірять щербаті зуби, коли від жаху можна вклякнути, Кременець опинився сам на сам з історією. Так розпочиналася велика містерія, сценою якої ставало місто, а його жителі — акторами другого плану і статистами.

У місті влади жодної — ні польської, ні радянської. Флагшток біля повітової управи з побляклим і всохлим прапором скрипів на вітрі, немов стара просмолена щогла. Двері установи розчахнуті навстіж, а в кабінетах порожньо й холодно — їх давно не прогрівали. Пахло чомусь сирим вапном і тютюном.

У міській касі, крім здохлої миші і балабушок мишачого посліду, годі щось корисне знайти. Булькала заклопотана вода у незакритому крані, а смертельно перекошені двері тріщали фільонками як кулемет. Яскраве проміння ліхтарика Коваленка ковзнуло по стінах. Миготливе світло вихопило портрети Пілсудського, Мосціцького та Ридз-Смігли. Польські вожді позирали на непроханих гостей запитально й вимогливо, виразно натякаючи, — безвладдя дистрофічне. Чекисти також витріщилися на них, мов баран на нові ворота. Попри сирість, вдовольнилися тим, що є, — жмурячись від задоволення, зняли чоботи, порухали пальцями... заночували тут. Спали, обнявшись зі зброєю. Війна має терапевтичну дію. Хвороби не витримують присутності смерті.

Обивателі вже спали чи старалися заснути. А тих, хто ще не спав, охопило якесь примарне безсоння і... цікавість. У ту пору

люди жили більше чутками: одному сказали, іншому нашептали, а третій десь вчитав чи сам видумав. Про війну вони мало що знали. По радіо її вже фактично припинили, хоча вона ще тривала. Через напівзакриті фіранки та штори їхні очі сторожко вдивлялись у сірувато-чорну сутінь ночі, де вимальовувалися чудернацькі тіні непроханих гостей. Ніхто не наважився вийти з помешкання й відкрито глянути на божий світ. Навіть жодна кішка не порухалася, ніби їх тут не було. А зрештою, тільки дурні входять до косяулу раніше ксьондза. Муміфікований час застиг до ранку...

Патріархальний декор провінції. Чорна глейкувата темрява повільно, ледь помітно стала просочуватися густою сірістю. Бравий і строкатий, як улан, когут звично закукурікав першим альтом у когось на балконі. Яскраво спалахнув півнячий одяг трубача. Повторивши свою мелодію для глухих і тих, хто не переймався часом, півень замовк, ніби злякався свого демаскування.

Зашарівся від сорому ранок, який розкрив іржаві бляшані покрівлі й обшарпані фасади будинків з білизною на шнурках під вікнами. Біля осель тремтіли від холоду гіркі осінні квіти. Жителі кокетливо розкиданого на горбах й у глибокій долині міста відчиняли вікна і виставляли під вранішній вітерець, що ніс неп'яний осінній солод, свої цікаві обличчя з припухлими від сну очима.

Лахмітник Терентій, який уставав раніше від усіх, щоби збирати міське сміття, виводив волів під ярмом. Перші селянські вози лунко прогуркотіли до базару. Вітерець переганяв бруківкою віхті загубленого з возів сіна. Вулицю заповнили вищання та скрегіт старого іржавого заліза. Це торговці відчиняли дідівські замки крамниць і яток. Хтось боязко вихлюпнув на тротуар помиї з гнилими покидьками. Яка дикість! Одразу ж вулицю заповнив не дуже приємний запах житла, поганої їжі та відходів людського тіла. А бабця Домна в стоптаних черевиках крутила педалі доісторичного

ровера з неймовірно високою рамою. Дивина!

Народ потроху розповзався. Місто набувало власного вигляду.

Зазвичай підйом удосвіта, коли лише блисне світанок — доля пастухів і нерозумних птахів. Повітовий землемір Микола Омелюсик вихлюпнувся поважною качкою на рихлий від старості балкон, щоби вдихнути ковток свіжого повітря та переконатися, що все дуже тривожно й каламутно.

— Війна вже тут, — спрацював його не аморфний мозок, і чоловік похмуро виголосив очевидну істину. — Скільки б світ не змінювався й не перевертався, завжди до гіршого. А комуні я можу знадобитись... як баран для жертви...

Його констатація — і справді не порожня риторика. Відчувши власним салом на животі близьку небезпеку, колишній підполковник армії УНР, котрий аж ніяк не був злішим ворогом самому собі, проклав у думках азимут на Люблін.

Усвідомлюючи, як життя може слоном потоптати й не бажаючи собі його ускладнень, пан Омелюсик, вовкувато озираючись, рвонув через той самий зарослий будяччям смердючий пустир, через який увечері до міста прошмигнули енкаведисти і який міщани часто використовували для випорожнення. Із фібровою валізою «мрія окупанта» й заплічним мішком, із заavidною рухливістю та грацією танцюристки балансував він серед розставлених «мін».

— Ось вам! — далекоглядний пан Омелюсик щиро продемонстрував більшовикам, які вже нишпорили містом, вишуканий жест і скерував стопи на Дубно. Петляючи, мов заєць, замітав свої сліди.

Не знаючи достеменно про плани один одного, пан підполковник і оперативники з НКВС діяли з комічною синхронністю.

Найзабавніше в цій історії те, що у ній не було ні краплі брехні.

— Мій дім хворий, але це мій дім. Куди мені втікати? — не підтримав рішення Омелюсика колишній полковник армії УНР Михайло Руссіян, у погляді якого поєдналися скепсис та відчай. Проте як затятий ідеаліст він вірив у великий хід життя, який веде до щастя, і вмів усьому надавати сенс.

У вранішньому тумані реальність проглядалася повільніше, ніж відчувалася, ніби бабця човгала від лотка до лотка, перемацуючи товари. Промінь сонця — це зараз те, що потрібно для енкаведистів, щоб докладніше оцінити всі міські закамарки.

Величава Бона, на якій залишилася товста, мов свиняча туша, покинута мортира, постала здичавілою кішкою з наїжаченою шерстю. А дзвіниця з потрісканим фронтоном Миколаївської церкви виглядала, наче піднятий костур Геракла, негативно впливаючи на психіку обивателів. Тривожно забамкали на ній дзвони. Лункі та пронизливі, вони вганяли в душу чорну вість. Востаннє тут так дзвонили за убієнним російським імператором Олександром II.

...Майбутніх втрат дзвонам не порахувати!..

— Чого калатаєш? Пожежа чи що? — Коваленко вхопив за барки глухого, неосудного на вигляд дзвонаря, котрий блудив прозорими, наче спирт, і летючими, немов ефір, очима, баламкаючи ключами як святий Петро.

Розлючені чекісти взяли того, хто грав роль недоумкуватого, за руки й за ноги і мало не скинули з дзвіниці, вчинивши те, що в оперативному звіті фігурувало як «контрольований нахил».

— Гірше... Більшовики йдуть, — замість нього відповів темний, як кіптява, священник із дрібними, мов перлова крупа, зубами, ще й до того носатий, котрого доречно порівняти з дзьобом лелеки.

— Ти думаєш, що говориш? — вибухнув Коваленко. — Тіпун тобі на язык!

— Не думаю. Я взагалі ніколи не думаю, — й забобонно сплюнув — готовий був заплювати весь церковний двір.

— А поляки де? — грізно запитав Коваленко.

Священник, котрий мав широченні, наче ризи, рукави й очі страхолюда, похнюпившись, мовчав, паралізований миршавим страхом. Далі заговорив... заговорив... проте вся його мова мала за основу нереальний світ. Він точно не колодязь інформації про поляків.

Розлючений Лосев, котрий прибув на війну за «запахом крові», щедро вділив такого штурхана попові, що той, перечепившись, заgrimів зі своїми хрестами й панагіями на бруківку. Складалося враження, що хтось спустив сходами мішок із бляшанками.

— Подались у вирій... — зітхнувши, прилучився до діалогу легкий, мов пушинка, інвалід, з двома почорнілими «Георгіями» на грудях, котрий на візку просив милостиню біля церковних дверей. Його ноги під корінь зрізала Перша світова.

Біля церкви — наче безжально звалений реквізит для якоїсь вистави: глухих, сліпих, божевільних й іншого вошивого дрантя з показними ранами та струпами, з простягнутими руками, котрі доживали на вулиці, — хіба порахуєш? Ця нечиста сила сякалася, кашляла й випускала злого духа. А скільки тупих і скупих — цих іще більше... Ті, які були ситі лише світлом зірок, вишикувавшись у ряд, розмахували стражданням, як прапором, і чекали на милостиню. Тут кожен гній знав свою купу. Бог дав багатим гроші, а бідним апетит. Але ніхто з чекістів не поспішав викупувати «Царство Небесне».

— Отже, полетіли у вирій... — задоволено гмукнув Коваленко.
— Люблю я вас, люмпенів... як тарганів... Ні, радше як пацюків...

Це не інформація, а лише перші враження. Реальність була далеко не такою.

Коли сонце прискорило звичне піднесення, а небо набуло рожевої барви, вони, самі того не сподіваючись, нагнали на оперативну групу НКВС трохи страху. При світлі дня чекісти, котрі впали на місто, мов шуліки, й готові були його пошматувати, несподівано побачили більше, ніж розраховували.

У приміській до Кременця Білокриниці в казармах уланського полку сновигали, мурашилися й вовтузилися зі зброєю понад три сотні «Маринованих Юсків». Так презирливо величали резервістів дипломовані польські офіцери, котрі не надто їх шацували *. «Юськам» не спромоглися видати чобіт, тож вони виконували військові вправи на плацу в штуцах ** і капцях. Резервісти ще не усвідомлювали, що війна для них закінчилася швидше, ніж вони на неї потрапили.

— У Білокриниці ще танцюють краков'яки, — примруживши очі й широко розставивши ноги для рівноваги, підтвердив посланий для розвідки Лосєв.

— Скільки їх? — тривожно запитав Коваленко.

— Близько батальйону...

— Тут нам жаба і цицьки дасть, — мимоволі вирвалось у Коваленка, якого велика сила ворога збивала з толку. Він зі злості здер з буйної голови кашкета і тріснув ним об землю. Відтак заспокоївся. Неврівноважений командир підставляє своїх бійців.

— Зайняти оборону в приміщенні повітової поліції, — наказав Коваленко.

Багато було неясного — істина ще не відстоялася. Він не знав намірів ворога, але розумів, що озброєні резервісти та їхні коні здатні брикати, а то й фицнути як слід. Здогадувався, що серед польського офіцерства знайдуться й ті, які втягнулися у війну, й боялися її закінчення більше, ніж поразки.

А у чекістів з озброєнням — як у народній мудрості: «На комара йшов із дрючком, а на вовків зі швайкою». На розкарячений біля

порога РПД ***, який часто заплішувало, надії мало. Однак у кожного є засіб від поносу і «Польсько-російський словник».

Червоні зірки, які були вже готові вп'ястись у хвацькі рогатувки, пригальмували свій запал. Вони нагадували пригасле вогнище, коли, не маючи сили, полум'я ледь-ледь дихає: — курить хирлявим димом, створюючи видимість вогню.

Коваленко сидів за товстими, наче в бастіоні, стінами приміщення повітової поліції, на незручному стільці, придатному для самокатування. Як військовий він засвоїв істину: «Не лізь у бій, коли не переконаний у перемозі. Не варто ловити грудьми невтримні кулі».

Результат можливого вогневого контакту був змодельований у голові начальника оперативної групи. Його лоб до неможливості нахмурений у роздумі. Атмосфера не надто радісна...

Однак природна потреба діяти, яка виникла в Коваленка відразу після оволодіння містом, викликала бажання щось прояснити.

— Як не абсурдно, але мені потрібна ваша порада, — звернувся він до підлеглих, котрі черпали мужність із пляшки горілки.

— Яка порада? — відгукнувся його заступник Разумов, витираючи після чарки долонею рота.

— Що будемо робити далі?

— На нашому боці раптовість і непохитність. Атакуємо... — порушивши субординацію, втрутився Лосєв, намагаючись клацнути закаблуками. Бравого звуку не вийшло — розбиті чоботи дзявкнули, ніби ображені щенята. Волею природи оперативник виглядав могутньо і люто: міцні ноги, тверді руки, влучне око та впертість — це зараз те, що потрібно, але петрав туго.

— Висловимо ультиматум... Запропонуємо скласти зброю, — здвигнувши плечима, запропонував Разумов.

— А якщо не погодяться?

— То атакуємо... — плюнувши на підлогу, стояв на своєму Лосев із таким виглядом, ніби його осяяла геніальна думка. — А чому б не штурмувати? Які солдати з ненавчених? У резервістів завжди панічна реакція на стрілянину.

Різні думки переплелися, немов гідкі черв'яки.

— Ні! — рішуче заперечив Коваленко. — Не хочу бути бовдуром, який отримає кулю в груди задарма.

— Я сам готовий дати їм джосу... — Лосев гахнув себе кулаком у груди, аж заточився. Його велика халабуда, що заміняла голову, не мала гальм для нахабності й авантюризму. Він був не те, що безстрашним, а якимось непередбачуваним. Неможливо було зрозуміти, що Лосев зробить, коли гарненько дати йому по пиці: втече зі страху чи кинесться у відчайдушну контратаку.

— Як на мене, це зухвалий план, — терпляче аргументував Коваленко свою позицію. — Нас жменька. Навіть такі необстріляні можуть покласти половину з нас, якщо не всіх.

— Я думаю... — взяв слово Разумов. — Через такі відсталі тактичні погляди програють війни...

— Змирися, що тут думаю я, — обірвав його Коваленко. — Війна фактично закінчена. Для чого втрачати людей? Можна і почекати. Дурість не в моєму стилі.

— А якщо вони нападуть на нас? — вирвалось у слідчого Ібодова, ніби він вистрибнув сам із себе. Його очі були бездонні й порожні, як у новонародженого звіра.

— Якщо... Війна навчила мене не зазирати так далеко. Поляки, не знаючи обстановки, не полізуть.

А про себе Коваленко подумав: «Бути мудрим — це одне, а мудрувати — зовсім інше».

Решта оперативників, похиливши голови, пригнітилися й мовчали, їх ніби заціпило. Кабінет потонув у тяжкій задумі. Дві години безперервних балачок тільки скаламутили бюрократичні

драглі.

Однак маячний сюжет та персонажі після правки Коваленка дещо поліпшилися. Щоб не потрапити, як курка до супу, чекісти вирішили не рипатися.

Спаплюжений Іболдов запропонував закурити. Усі визнали пропозицію слушною. Дим дешевого тютюну завис у повітрі.

Тільки Коваленко продовжував пересівати, ніби на решеті, мішечок думок. Солдат завжди знає ціну війни. Холодний тверезий розрахунок — запорука успіху. Безсумнівно, оволодіння казармами було б поворотним моментом, однак безглузда атака може виявитися небезпечною для кар'єри. Віддамо йому належне. Він здатний мислити свіжо. У нього ще залишився блідий привид військового розуму.

...Потрібна підмога, прохання щодо якої негайно відстукав морзянкою радист.

Кременець, 20 вересня 1939 року

Командувач Північної групи Червоної армії генерал Іван Советніков негайно відгукнувся на депешу начальника оперативної групи НКВС, направивши для підтримки чекістських штанів два піхотні батальйони, кавалерійський ескадрон і гаубичну батарею.

Лосєв та Іболдов, котрих Коваленко скерував їм назустріч, потрапили під «дружній вогонь» червоноармійців. Оперативники зайцями пурхнули в кущі. Тільки диво, що вони один одного не перестріляли.

Артилеристи, знявши з гаубиць чохла, ніби з ніг панчохи, навели їх на уланські казарми. Резервісти, які перебували в полоні виснажливої паніки й власної параної, відчули, як через чорні протяги подуло смертю.

Настав момент начепити старі шпори. Для переговорів прибув товстезний, ніби роздута крізь соломинку жаба, капітан Міткевич, котрого через службу в австрійському війську резервісти прозвали

«Знімченим Єжи», що можна було перекласти із жовнірського жаргону як «моральний каліка». Табуретний вершник був при всіх регаліях, яких чимало нагромадилися на його тулубі за тридцять років військової служби, однак комір мундира на ньому розстебнутий. Неможливо втримати три підгорля, що випиналися тугими складками.

— Ви — в оточенні... Це не ілюзія, — жорстко змалював капітану реалії Коваленко.

Рішення поселилося в голові капітана якось одразу — майже одним судомним скороченням його убогих мозкових закрутів. Потенційний спротив, обтерши носовичком піт на жирному підборідді, вирішив: нема сенсу чинити опір. Резервісти з Білокриниці з огляду на похмурі перспективи негайно склали зброю. А оркестранти, виконавши на замовлення Міткевича допотопний «марш Штейнмеца» *****, поклали на манежі труби. Тільки туга шкіра барабана продовжувала лупцювати тишу, підбадьорюючи капітуляцію. Не знайшлося жодного, хто міг би втішити їх мудрою порадою Еклезіаста: «Насолоджуйтеся війною, мир буде жакливий».

— Тікай! — страждала дружина капітана Міткевича. — Благаю... лісом... лісом... Ще можна зникнути. Заради наших дітей.

Жінка відчуває біду краще ніж чоловік — серцем. Дружину треба слухати.

Хто сказав, що капітан — табуретний кавалерист? Він, витерши передсмертний піт, використав свій шанс. Темна ніч... темний кінь... і така ж темна вуздечка.

Події у місті змінювалися зі швидкістю блискавки і не вміщувалися в один жанр. Тут було стільки всього...

Цього ж дня запрацювало Тимчасове військове управління, яке очолив колишній секретар Ямпільського райкому КП(б)У Олександр Кіріянов. За розробленою заздалегідь інструкцією

швидко вибудували план дій.

• • •

Далі — у повній книжці ««Вирівнювання» Збруча. Меч Германаріха :
роман-хроніка. Книга 3».
nashaknyga.com.ua